

TEDENSKA PRILOGA

PRIMORSKEGA DNEVNIKA

Trst 13. avgusta 1950

Št. 31 - Leto II.

VSEBINA :

- 1) FRANC KURINČIČ
SLOVENCİ V ARGENTINI
- 2) Metode italijanske diplomacije
(H knjigi spominov grofa Sforze)
- 3) KAKO SO FAŠISTI UNIČEVALI
SLOVENSKO GOSPODARSTVO

SLOVENCİ V ARGENTINI

Amerika je bila in je še tista »obljubljena dežela«, o kateri sanjajo nekateri naši ljudje, posebno tisti, katerim beseda socializem slabo zveni na ušesa. Le-ti že ob sami besedi »Amerika« vidijo dolarje, bogastvo, avtomobile, razkošje in izobilje, a nič trpljenja in težav. Res je, nekaterim se tam dobro godi, toda to vsekakor niso delovni ljudje, delavci in kmetje. Ker sem bil sam dolga leta v Argentini, sem se namenil napisati nekaj spominov o tej deželi in o življenju naših izseljencev, ki je pri nas še malo znano.

Vzrok izselitve

Bilo je tiste čase, ko nas je leta 1918 italijanska kraljeva armada »osvobodila« izpod avstroogrškega suženjstva. S tem smo Primorci prišli iz dežla pod kap. Ko pa je v Italiji z Mussolinijem zavlada fašizem smo prišli iz pod kapa v nevihto. Pregarjanje in mučenje zavednih rojakov je bilo na dnevnem redu. Za Slovence je bilo vedno manj dela, davki pa vedno večji. Ljudje so ležali v dolgove in mnogi Primorci in Istrani so bili prisiljeni zapustiti svoje domove in oditi v daljno tujino. Nekateri so odšli zato, da bi s tem prihranjenim denarjem rešili svoje zadolžene domačije, drugi pa zato da bi bili tam na varnem pred fašističnim preganjanjem.

V Severno Ameriko, kjer je bila že stara številna naša naselbina, ni bilo mogoče dobiti dovoljenja, zato so se mnogi, ki so mogli zbrati dovolj denarja za prevoz, začeli izseljevati v Južno Ameriko, največ v Argentino, oziroma v njeno glavno mesto Buenos Aires. To izseljevanje iz Primorske Istre je duce močno podpiral; njegov načrt je bil namreč, v teh krajih popolnoma iztrebiti naš živelj in tam naseliti Italijane. Takrat je bilo v Italiji skoraj nemogoče dobiti dovoljenje za odhod v tujino, Primorci pa smo ga dobivali v 48 urah. Leta 1924 do 1932 so bila leta velikega izseljevanja. Skoraj vsak, ki je mogel zbrati 3000 lir za potno dovoljenje in za prevoz, se je odpravil.

V Ameriko so odšli z namenom, da tam ostanejo le toliko let, da si prislužijo denarja za poravnavo dolgov in da rešijo svoje domačije. Medtem bo konec fašizma in povrnilo se domov, tako je mislil premnog izseljenec, ki je pustil doma tudi ženo in otroke. Zgodilo pa se je povsem drugače. Fašizem je gospodoval 20 let, izbruhnila je vojna in na vrnitev ni bilo mogoče misliti.

Argentina

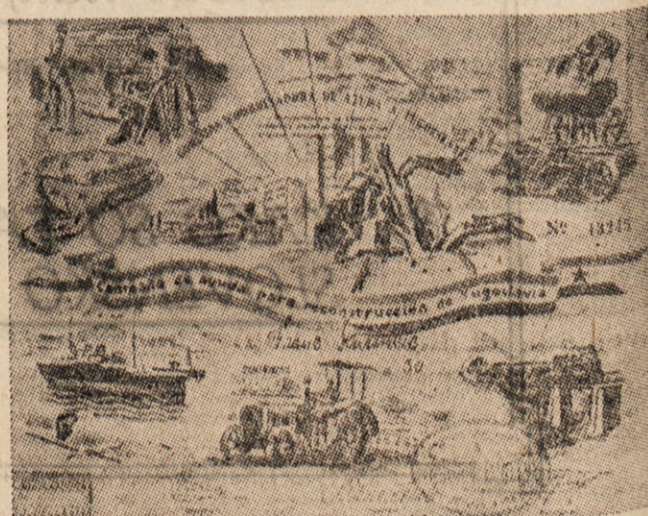
Argentina leži na skrajnem jugu Amerike. V Buenos Aires, njeno glavno mesto, se voziš z najhitrejšim parnikom 14 dni, tovorni in manjši parniki pa voziyo mesec dni in več.

Pe odkritju dežele v začetku novega veka so v Argentini vladali španski podkralji, ki so jih argentinski patrioti izgnali šele 1810, za Napoleonovih vojn v Evropi. V notranjih bojih med pristaši, ki so bili naklonjeni Špancem, in argentinskimi rodoljubi, so končno le-ti zmagali in 1816 proglasili Argentino za samostojno republiko. Največ zaslug za osvoboditev si je pridobil general San Martin.

Argentina je poleg Brazilije največja država v Južni Ameriki, ki se razteza na površini 2.789.461 km² (to se pravi, da je 10 krat večja kot Jugoslavija). Prebivalstva ima samo 15 milijonov (milijon manj kot naša država).

Argentina je agrarna dežela s prostranimi ravninami v sredini, kjer se živina pase pozimi in poleti. Računajo, da re- de v Argentini 33 milijonov glav goveje živine, 50 milijonov prašičev. Za domačo prehrano in izvoz ubijejo letno 6 milijonov glav goveje živine, in sicer v velikanskih klavnicah, katerih gospodarji so Angleži ali Severni Američani. Te tovarne predelujejo mesne izdelke, ki jih z velikim dobičkom razpo- šljajo po vsem svetu, medtem ko pastir domačin (večkrat ne zasluži niti za ceno obutev iz jute (zapatillas alpargatas). Ti pastirji, »gauchos« imenovani, so prvovrstni jezdeci, kajti vse svoje delo opravijo na konjih. Ob nedeljah in praznikih se ponasaajo s svojimi tipičnimi narodnimi nošami, širokimi črni- mi hlačami in škornji ali pa z dolgimi hlačami, ozkim telov- nikom, širokim usnjenim pasom z različnimi srebrnimi našiv- ki; okoli vrata pa nosijo belo ruto, pozimi pa velik šal »pon- cho« ter okrogel, črn klobuk z navzgor zavihanimi kraji. Nji- hova najbolj priljubljena zabava je neke vrste kolo, pri kate- rem tudi pojejo, kitaro pa njihovo najpriljubljenejšo glasbilo. Pravi domačini, potomci Indijancev, katerih polt je bakrena, so zelo gostoljubni ljudje, če te spoznajo za zanesljivega, dobiš pri njih vse, kar imajo, če pa se jim zameriš, potem ne pozna- jo šale. Živijo v revnih iz trsa in blata napravljenih hišicah, ki so pokrite s slamo; pravijo jim »craneho«. Njihova najobičaj- nejša hrana je meso, na ražnju na pol pečena pečenka »asado«. Tradicionalna naveda vseh domačinov je piti »mate«, to je čaj, ki se pije iz posode, napravljene in buč, z majhno, ponavadi srebrno cevko. V družini ali družbi pijejo čaj vsi iz iste posode. Ta čaj je tudi prvo, kar ti ponudijo, če prideš k njim na obisk ali po opravkih. Zamerili ti bodo, če povabila ne sprejmeš.

Poleg živinoreje je glavni vir dohodkov poljedelstvo. Ar- gentina pridelala letno povprečno 10 milijonov ton koruze, 7 milijonov ton pšenice, 3 milijone ton lanu. V drugi svetovni vojni, ko je bil izvoz teh pridelkov v Evropo skoraj ustavljen,

Mnogi jugoslovanski izseljenci so po vojni dali svoje zadnje prihranke, ali pa so si celo odtrgovali od ust za prispevek, ki je bil namenjen obnovi porušene domovine. Tudi tokrat so tako pokazali svojo visoko politično zavest. — Na sliki je potrdilo za prispevek.

so zaradi pomanjkanja premoga uporabljali kot kurivo koruzo in pšenico, kar je bilo še vedno cenejše, kot pa voziti drva iz nekaj tisoč kilometrov oddaljenega pragozda v severni pokrajini Chaco.

V Argentini ni mnogo malih kmetov, ki bi imeli svojo zemljo in živino. Večina zemlje je last velikih družb ali posameznih bogatinov, ki imajo velike farme, imenovane «estencias». Na velikanskih poljih sejejo žito, na ogromnih pašnikih redijo na tisoče glav goveje živine. Gospodarij teh veleposestev prežive večji del svojega življenja po mestih in po raznih letoviščih. Na svoje posestvo pridejo morda le za kak mesec na leto. Posestvo jim upravlja namestnik oziroma oskrbnik — «mayordomo». Delavci so slabo plačani, tudi njihova hrana ni prida. Bolje zaslužijo sezonski delavci, ki jih najamejo ob žetvi in ki delajo na akord. Največ delavcev najamejo pri obiranju koruze, ker za to delo še niso našli primerne stroja, oziroma se stroji, s katerimi so poskušali opravljati to delo, niso obnesli. Prva leta po prihodu so tudi naši rojaki hodili na to delo; ker pa niso imeli skušenj, je bil njihov zaslužek pičel.

Argentinskim živinorejcem povzročajo veliko škodo pogoste suše, zaradi katerih pogine mnogo živine. Za poljedelce pa so prava nesreča kobilice, katerih včasih pride toliko, da do gola oberejo na desetine kilometrov zelenega polja. Kobilice preganjajo na vse mogoče načine, zadnja leta predvsem s plini z letal, popolnoma pregnati jih ne morejo, ker imajo svoje ugodno zavetišče v pragozdovih severnega Chaca. V teh pragozdovih imajo svoj dom tudi razne divje živali, kače, krokodili, opice in podobno. V teh krajih žive tudi še ostanki nekdanjih indijanskih plemen, ki žive še prav kot njihovi dedje pred več stoletji. V pokrajini Chaco so poleg pragozdov tudi rodovitna polja, kjer prav dobro uspeva bombaž, ki ga gojijo tudi nekateri naši izseljenci.

Petrolejski vrelec so na jugu države, toda ne zadostujejo za domače potrebe. V Patagoniji reče mnogo ovac, v pokrajinah Mendoza in San Juan pa so prostrani vinogradi, katerih vinski pridelek zadostuje za domače potrebe. Tudi gospodarji vinogradov so povečini velike družbe ali posamezni bogataši. Leta 1934, ko je trta dobro rodila, so ti spekulanti izlili na stotisoče hektolitrov vina, da ne bi bilo treba znižati cene. Med tem pa je celo v bolnišnicah primanjkovalo alkohola in delavci so pili slabo vodo. Severna pokrajina Tukumán je bogata sladkornega trsa, tamkajšnje podnebje pa je sila nezdravo.

Dobrih, tlakovanih ali asfaltiranih cest ima Argentina razmeroma malo. Večina cest je makadamskih. Železnica ima 43.000 km, plovnih rek pa čez 3000 km. Največja reka je Río de la Plata (snežna reka). Zraven obširnih rodovitnih ravnin ima Argentina tudi visoke gore vzdolž ob čilski meji. Tu je tudi največji vrh vse Amerike — Aconcagua, visok 7.030 m. Ta velikani je zahteval že mnogo žrtv. Le spretnim hribolazcem, ki naletijo vrh tega še na izredno dobro vreme, se posreči priti na vrh. Tudi naš rojak Tibor Sekelj, neutrudljiv raziskovalec, je dosegel vrh in o svoji poti spisal knjigo «Aconcagua». Sekelj je prehodil tudi dobršen del neraziskane brazilske puščave «Mato Grosso». Leta 1940 se je hotel na Aconcagua povzpeti tudi naš rojak, izseljeniški duhovnik Jože Kastelic, in sicer z ekspedicijo, ki jo je vodil svetovnoznani alpinist Link. Kljub opominu vodje ekspedicije, da na tej nevarni poti ne bo mogel vzdržati, je Kastelic vztrajal. Dočim je Linku uspelo priti na vrh, je Kastelic obnemogel in tik pod vrhom v snegu za vedno zaspal. Ista usoda je zadela tudi nekega nemškega profesorja. Kastelica je leto kasneje našla druga ekspedicija, ki ga je prinesla v dolino, kjer so ga pokopali.

Argentinsko podnebje je sila raznovrstno, ker se dežela razteza skoraj od ekvatorja na severu do Južnega tečaja na jugu. V sredini, v glavnem mestu, vlada vlažno in spremenljivo podnebje. Pozimi, ki je v Buenos Airesu junija in julija, je največ do 5 stopinj pod ničlo mraza. Sneg so zadnjič videli 1. 1918. Največja vročina je januarja; tedaj zleze toplomer včasih preko 40 stopinj C. Tudi ponoči se ne shladi in je v tem času v mestu skoraj nemogoče spati. Seveda tudi to neznošno vročino trpi le delovno ljudstvo, ker ima gospoda udobna stanovanja z raznovrstnimi hladilnimi napravami, večine pa je tedaj sploh ni v Buenos Airesu, ker gredo na počitnice v lepo kopališče Mar

del Plata, ki je našim bralcem že znano, ker je bil tam letošnji svetovni šahovski turnir, ki so se ga udeležili tudi jugoslovanski mojstri. Ljubitelji hribov pa gredo v 800 km oddaljeno Cordoba, kjer imajo svoje poletne vile. Lepi turistični hribi in doline z jezeri so tudi v oddaljeni Nahuel Huapi v južnih pokrajinah, kjer pa si zaradi oddaljenosti morejo privoščiti izlete in počitnice samo premožnejši.

V Argentini je še vedno 17 procentov nepismenih. V oddaljenih krajih povsod primanjkuje šol, med tem ko je v Buenos Airesu na tisoče učiteljev in učiteljic, ki že dolga leta čakajo na zaposlitev. Nekaj je med njimi tudi takih, ki zaposlitve na deželi nočejo. Vsako leto zavrnejo tudi na tisoče ukaželnih učencev, ki hočejo v srednje šole, češ da ni prostora.

Glavno mesto Argentine je Buenos Aires, ki leži ob izlivu reke La Plate v Atlantski ocean. Ustanovil ga je l. 1580 Don Juan de Garay. Danes ima 3 milijone prebivalcev, ki so se zbrali skoraj z vsega sveta. Največ je seveda Spancev. Španščina je tudi uradni jezik v Argentini (in v vseh južno-ameriških državah, razen v Braziliji, kjer govorijo portugalsko). Mnogo je tudi Italijanov, zlasti iz Južne Italije. Vseh Slovanov je v Argentini okoli 750.000, od teh največ Poljakov, Jugoslo-

Señores Molotov, Birnes, Bevin, Bidault, Kardelj,
Palacio Luxemburgo - Paris.

En nombre de nos todos los hijos de Venezia Julia
expulsados por el fascismo italiano exigimos se tenga en cuenta
la frontera étnica del 1914 entre Yugoslavia e Italia,
reincorporando toda Venezia Julia y Trieste (Istria Gorizia)
ala madre patria Republica Federal Popular Yugoslavica
haciendo así paz duradera y la justicia al martir pueblo
Yugoslavo.

Comite pro Venezia Julia Yugoslava
en la Argentina

Franc Marincic Andres Skrbec
presidente secretario

Faksimile brzojavke, ki so jo jugoslovanski argentinski izstrelenci ob pariski konferenci poslali zunanjim ministrom Molotovu, Byrnesu, Bevinu, Bidaultu in Kardelju. Brzojavka pravi: V imenu vseh sinov Julijske krajine, ki jih je pregnal italijanski fašizem, zahtevamo, da upoštevate narodnostno mejo iz l. 1914 med Jugoslavijo in Italijo in da priključite vso Julijsko krajino s Trstom, Istro in Gorico matični domovini, Federativni ljudski republiki Jugoslaviji, ter tako ustvarite trajen mir, mučeniškemu jugoslovanskemu ljudstvu pa izkazete pravico.

Odbor za jugoslovansko Julijsko krajino v Argentini

vanov je 65.000, med njimi 10.000 Slovencev, v glavnem s Primorske in Istre. Mnogo je v Buenos Airesu tudi Judov, ki se ukvarjajo v glavnem s tekstilno trgovino. Močne so tudi nemške naselbine. Precej je tudi Japoncev, Armencev, Turkov, pa tudi Angležev in severnih Američanov, ki so v glavnem samo trgovci in ravnatelji tovarn in podjetij.

Buenos Aires lahko delimo na dva dela, na severni in južni, oziroma bogati in revni del. V središču: Recoleta, Palermo, Belgrano so lepi nebotičniki, ki pa nimajo več kot 30 nadstropij. Po sredi mesta pelje tudi več kot 100 metrov široka ulica «9. julija», ob kateri stoje velike državne in zasebne palače, na stotine kinodvoran in kavarn, premnoge dobro založene trgovine z vsakovrstnim blagom in vsepovsod kričečo električno in neonsko propagandno razsvetljavo.

V južnem ali ubogem delu Buenos Airesa — Boca, Barraca, Avellaneda, Villa Soldati, so hiše povečini lesene, ali iz pločevine, ulice pa grobo tlakovane ali pa makadamske. Namesto avtomobila vidiš pred hišo voziček ribiča, pred drugo hišo voziček zelenjadarja itd. V hišah, pokritih s pločevino, je poleti

neznanka vročina, pozimi pa vlažen mraz. Precej naših ljudi živi v tem kraju, kjer delajo v klavnicah in drugih tovarnah.

Za prevoz mnogoštevilnih prebivalcev Buenos Airesa skrbi: okrog sto tramvajskih in nekaj manj avtomusnih prog, približno toliko majhnih avtobusov za 15 oseb ter štiri proge podzemске železnice. Vrh tega je v mestu še 100.000 taksijev in osebnih avtomobilov ter 5 železniških prog. Kljub vsem tem številnim prevoznim sredstvom je čakanje daljše in gneča celo večja kot na ljubljanskem tramvaju.

Buenos Aires ima veliko pristanišče ter precejšnjo trgovsko mornarico, katero je ustanovil naš rojak Nikolaj Mehanovič. Samo nekaj let je od tega, ko je to, sedaj velikansko podjetje, še nosilo njegovo ime.

V Buenos Airesu je velika stanovanjska stiska. Posebno delavska družina z več otroki ne dobi stanovanja, ker otrok nikjer ne marajo v hišo, lastnega stanovanja pa si tudi ne more najeti, ker so predraga. Te družine imajo navadno enosobno stanovanje z leseno ali pločevinasto, le redko zidano, kuhinjo na dvorišču, v kateri je prostora le za gospodinjico. To stanovanje stane četrtno mesečne plače navadnega delavca, zato niso redki slučajji, da stanujejo ljudje v okolici mesta pod kakšnim mostom ali pa v kolibih iz stare pločevine. Novih stavb se precej zida, a le za vojsko in državne ustanove. Kolikor gradijo stanovanjskih zgradb, pa so takšne, da v njih niti delavec niti uradnik ne more najeti stanovanja, ker mu dohodek tega ne dopušča.

Pred prvo svetovno vojno je bilo v Argentini le nekaj desetih slovenskih izseljencev, v ostalih državah Južne Amerike pa jih skoraj ni bilo. Prvi naši izseljenci, ki so šli tjakaj, so šli kar na slepo. Vsak si je moral pomagati, kakor je vedel in znal. Poslaništvo stare Jugoslavije se za naše izseljence ni brigalo, še manj pa za Primorčane, češ da so italijanski državljani. K italijanskemu fašističnemu poslaništvu in agenciji za delo pa naši rojaki niso hoteli hoditi. Nikogar torej ni bilo, ki bi našim rojakom svetoval in jim pomagal, zato jih je mnogo nasešlo tujim agentom, ki so jih pošiljali daleč v notranjost dežele, v neobljudene in nezdrave kraje, kjer so morali od zore do mraka delati težka dela za sramotno plačo dveh argentinskih pesov na dan. Nekateri so se pozneje vrnili v Buenos Aires in si tu poiskali dela, tako da je sedaj v tem mestu največ naših izseljencev. Večja skupina je tudi v mestih Cordoba in Rosario, precej jih je tudi v Rio Negro, kjer so si po dolgih letih truda vzgojili lepe vrtove, ki jim danes donajajo obilo sadu.

V pristanišču v Buenos Airesu ima država posebno hišo, Hotel de emigrantes, kjer novi priseljenci ostanejo nekaj dni, da si poiščejo stanovanje in delo. Če se jim to ne posreči, jih pošljejo v notranjost dežele. Po štirje do šest naših fantov so si v mestu najeli sobo. Ko so pozneje prihajali še drugi znanci in prijatelji, so jih oni, ki so bili prej tam, sprejeli pod streho, tako da ni bil redek slučaj, da se je v majhni sobici gnetlo po osem ljudi. Vsak je raje ostal v bližini svojih, pa tudi nobeden, ki je prišel v Ameriko, ni imel denarja, zato je bilo treba prijatelja in znanca, da ga je hranil in zanj plačeval stanovanje, dokler ni dobil dela.

Največji, najstarejši in najbolj razširjen argentinski jutranji list «La Prensa», ki ima več kot 10 strani samih oglasov, spozna izseljenec že prve dni bivanja v Buenos Airesu. Kljub temu, da nismo znali španščine, smo kupovali ta časopis, in med dolgimi kolonami, kjer iščejo delavce, iskali primerne ponudbe. Vstajali smo kmalu po polnoči in hodili do tiskarne, da smo dobili list, brž ko je izšel. V nepoznanem milijonskem mestu najti ulico, kjer iščejo delavca, res ni bila nobena šala. Ko smo prišli na mesto, kjer so rabili delavce, smo na naše razočaranje videli že celo vrsto čakajočih, ki so prišli tja davno pred nami. Pogosto se je dogajalo, da se nas je nabralo sto in več tam, kjer so potrebovali enega ali dva delavca, nato pa smo čakali tudi do osem ur, da je gospod vstal in si izbral dva «srečna». To iskanje je trajalo večkrat cele mesece. Le redek naš izseljenec je bil tako srečen, da je dobil delo takoj po prihodu.

Drugače pa je bilo z našimi dekleti. Te niso poznale brezposelnosti, ker so jih radi jemali v službe zaradi njihove pričnosti, poštenosti in čistote. Ta dekleta so tudi dostikrat poma-

gala našim fantom, da niso bili pri vsej argentinski obilici kruha in mesa lačni in brez strehe. Se tako niso bili redki slučajji, da so morali naši izseljenci zapuščati skromna stanovanja in hoditi spat v pristanišče Puerto Nuevo, v stare vagone, pod most, ali pa so si napravili brlog iz starih zabojev in pločevine. Podnevi so prosjačili po mestu. Nekaj naših rojakov si je tako pokvarilo zdravje, tudi moralno so propadli, tako da pozneje, ko bi delo lahko dobili, niso hoteli več zanj prijeti.

Odbor za jugoslovansko Primorje v Argentini — V sredini spodaj pisec članka

Splošno stanje naših izseljencev se je izboljšalo po letu 1930. Nekateri so si z velikim trudom napravili svoje hišice z eno ali dvema sobama ali kuninjo in majhnim vrtom, in sicer v okolici mesta, kjer je bila zemlja cenejša. Največ Slovencev stanuje v severozahodnem delu mesta, v četrti Barrio Villa Devoto, kjer imajo tudi dva deloma zgrajena društvena domova. Tam je tudi 100 metrov dolga ulica z imenom «Jugoslavija».

Okoli 10% naših izseljencev ima razne delavnice, obrt ali trgovino; ostali so zaposleni kot zidarji, mizarji, mehaniki, krojači, tekstilni delavci, čevljarji itd., med mlajšim rodом so tudi uradniki. Tiste, ki jim je bila sreča res tako naklonjena, da so obogateli, našteješ na prste. Res je več takih, ki imajo lepe trgovine in lepo urejene delavnice, ali takih, ki imajo svoj osebni avtomobil, ne bo čez ducat, čeprav nekateri mislijo, da se v Ameriki pobira denar kar po ulici in da najdeš avtomobil za vsakim voglom. Mnogo več je takih, ki si niso mogli prihraniti niti toliko, da bi se za svoj denar vrnili v domovino. Le tem je omogočila vrnitev naša ladja «Partizanka». Le malo jih je ki se ne bi hoteli vrniti; mučji jih domotožje, miče jih lepota domovine, naveličali so se tujine, kjer so vedno le tujci, svobodna domovina pa jih čaka odprtih rok. Vzrok za to, da se nekateri ne vrnejo, je iskati v tem, ker so nekateri po 25 letih bivanja že blizu pokojnine, drugi imajo otroke, poročene z domačini, nekaterim se tam pač dobro godi, so po tudi taki, ki pravijo, kakor mi je rekel nek družinski oče ob mojem odhodu: «Rad bi se vrnil v domači kraj, v svobodno domovino, toda sram me je. Kaj bi reklj vaščani, ko bi po 25 letih Amerike hodil po vasi z zakrpanimi hlačami».

Naša mladina, rojena v Argentini, je po tamkajšnjih zakonih argentinski državljani. Mnogo jih po krivdi staršev že ne zna več našega jezika. Slovenske šole ni. Dokler so obstojala naša društva, smo imeli nekaj tečajev za slovenščino.

Društveno življenje

Kmalu po prihodu večjega števila naših izseljencev, so se ti začeli ustanavljati društva, v katerih so si s petjem in posvetovanjem lajšali težke dni. Vipavci so ustanovili svoje dru-

stvo, prav tako so storili Kraševci in Tolminci, Kranjci in Prekmurci. Polagoma pa so se začeli včlanjevati v društva, ki so bila bližje kraju, kjer je izseljenec stanoval, ter v društva ki so bila bližje političnemu in svetovno nazorskemu prebivanju izseljenca.

V Buenos Airesu smo imeli 6 slovenskih društev, v Rosariu in Cordobi pa po eno. Vsa ta društva so vodili povetini navadni delavci, kajti naše inteligence tam ni bilo dosti, a še ta se nam je kmalu odtujila. Počasni so si nekatera društva nabrala nekaj premoženja, da so si kupila zemljišče za svoje domove, ki so jih včasih odplačevala na mesečne obroke tudi do 10 let. Posebno težko je bilo »Ljudskemu odru«, ki so ga oblasti zaradi naprednih idej njegovih članov še posebno ovirale. Manjše težave so imela društva »Gospodarstvo« in »Samopomoč« ter ona, v Rosariu in Cordobi. Društvene domove smo si povetini zgradili s prostovoljnim delom.

Naša društva so sčasoma pokazala izredno delavnost in naši rojaki so polnili dvorano, v katerih je donela pesem naših zborov. Največja in najpomembnejša prireditve naših društev je bila 15. oktobra 1944, ko smo proslavili 100 letnico rojstva pesnika Simona Gregorčiča. Nastopil je zbor 150 pevcev, veliki orkester je izvajal prav za to prireditev prirejene Gregorčičeve in druge pesmi. Prireditve, ki je bila prava manifestacija naših delovnih izseljencev, pri kateri niso sodelovali niti kraljevi niti vatikanski zastopniki, je organiziral podoben odbor Tolmincev, ožjih pesnikovih rojakov, v odboru pa so bili zastopniki vseh slovenskih društev. Kot spomin na to proslavo je odbor izdal tudi lepo urejeno izdajo Gregorčičevih pesmi.

Ta skupna prireditev vseh naših društev je dala spodbudo za nadaljnje sodelovanje, ko smo organizirali pomoč za opustošeno domovino. Tekmovali smo med seboj, katero društvo bo nabralo več denarja ali blaga za naše trpeče rojake. Argentinske oblasti so nas pri nabiranju in pošiljanju te pomoči ovirale, kolikor so le mogle; za prireditve v ta namen nam niso dajale dovoljenja, niso nam izdajale dovoljenja za pošiljke itd.

Borbo za priključitev Slovenskega Primorja in Istre k FLRJ so podprli vsi jugoslovanski izseljenci. Iz zastopnikov vseh slovenskih organizacij je bil izvoljen odbor za Jugoslovansko Primorje. Temu odboru je predsedoval pisec tega članka. Odbor je vodil propagando in obveščal argentinsko in svetovno javnost o naših pravicah. Odbor je v imenu Slovencev, Primorcev, Istranov in Tržačanov pošiljal našim v drugim voditeljem ter na razne konference, resolucije, ki naj bi jih upoštevali pri določitvi meje med Jugoslavijo in Italijo. Priredili smo več dobro uspešnih javnih protestnih shodov, ki so vzbudili pozornost vsega vlemesta. Vsi časopisi so prinašali vesti in slike o shodu, ki je bil v največji dvorani v Buenos Airesu. Niti Italijani, ki jih je v Buenos Airesu okoli pol milijona, nas niso mogli ugnati. Priredili so sicer neki shod, na katerem so gostobesedni profesorji dokazovali, da je Trst, Istra in Julijska krajina prav tako italijanska, kakor je italijanski Rim, toda poslualcev so imeli le malo.

Na pariško konferenco smo poslali knjigo s skoraj 10 tisoč podpisov naših izseljencev iz Slovenskega Primorja, Trsta in Istre, kjer smo zahtevali priključitev teh krajev k FLRJ.

Meseca avgusta 1. 1946 so prišli v Buenos Aires prvi zastopniki nove Jugoslavije. Bila je to trgovinska misija z generalom Iličem na čelu, ki ji je jugoslovanska naselbina priredila veličasten sprejem. Na večerji v čast misije je bilo 2 tisoč ljudi. Ta misija je obiskala tudi vsa naša društva in večje naselbine naših izseljencev. Društva so kar tekmovala med seboj, katero bo lepše sprejelo zastopnike Titove Jugoslavije.

L. 1947 so se vsa naša društva povezala v eno samo organizacijo z imenom »Slovenski ljudski dom«. Napravili smo načrte, da dogradimo vse nedograjene domove, prve za potrebe fizikulture, druge za socialno pomoč in tretje za dvorano, kjer naj bi bile prireditve. Vsi ti načrti so propadli, ker nam niso hoteli več izdajati dovoljenja za prireditve, niti za ples. Društveno življenje je začelo pešati. V nekaj letih smo izgubili štiri dobre kulturne delavce. Umrli so trije pevovodje — Trebše, Cibič in Lazarič ter dr. Kjuđer. Nekaj aktivistov se je vrnilo v domovino.

Za tem je prišla zloglasna informburojska resolucija, nato

pa še vladni odloki, s katerim so bila razpuščena vsa naša društva in inventar zapečaten. Policaj sedaj stoji na vratih društvenih prostorov, ki so si jih izseljenci z 20letnim naporom delom stežka postavili. Zakaj tako delajo z našimi izseljenci? Zato, ker kljub temu, da so že četrto stoletje med tuji raznih narodov, niso pozabili na svojo domovino, zato, ker nočejo zavreči naprednih idej, zato ker se nočejo odreči novi socialistični Jugoslaviji.

SIMON GREGORČIČ

SLOVENSKI IZSE-
LJENCI OB STOLET-
NICI ROJSTVA

1844 - 1944

BUENOS AIRES
1945

Izdaja Gregorčičevih poezij. — Buenos Aires 1945

Velike zasluge za društveno gibanje dolgih let imajo mnogi naši izseljenci, katerih delo je v korist in čast naši domovini in izseljencem samim. Naj omenim samo nekatere: Semolič, Drašček, Vižentin, Ščuk, Guštin, Kralj, Cernič, Batagelj, Srebec, Lojk, Jekše, Prijon, Sabor, Uršič, Močnik in mnogo drugih. Pri razvoju naše tiskane besede v Argentini pa imajo največje zasluge — prej Kacin, sedaj Skof in drugi. Edina vez med izseljenci je sedaj še list »Slovenski glas«, ki izhaja dvakrat na mesec. (Po zadnjih vesteh so argentinske oblasti prepovedale izhajanje lista »Slovenski glas«, — »La Voz Eslovena«. — Op. ur.). Prejšnja leta so imeli celo dva lista. Napredni aktivisti so izdajali revijo »Njivo«. Izdanih je bilo tudi več koledarjev, najvažnejši na čast Ivanu Cankarju ob 25-letnici smrti, ki ga je izdalo društvo »Ljudski oder«.

Pokojni izseljeniški duhovnik Kastelic je izdajal tudi revijo »Duhovno življenje«, ki jo je pozneje gospod Janez Hladnik spremenil bolj v politično življenje. Največji užitek mu je bil, da je v reviji blatil novo Jugoslavijo in njene voditelje. Zato se je našim izseljencem tako zameril, da je moral že itak slabo obiskano nedeljsko mašo ukiniti, ker že nobenega več blizu ni bilo.

Medtem ko so našim starim izseljencem razpustili društva

in prepovedali vsakršno delovanje, imajo novi izseljenci, ubežniki in izdajalci, vso svobodo in podporo. Stari izseljenci z novimi niso v dobrih odnosih, saj tudi ne morejo biti, ko pa so bili v času borbe na strani tistih, po katerih krivdi so morali pred leti v tujino.

Kljub temu, da so naša društva zapuščena in da fašisti in informbirojci skušajo na vse načine blatiti našo Partijo in njene voditelje, s tovarišem Titom na čelu, se naši zavedni rojaki ne dajo zapeljati. To se je videlo, zlasti 29. novembra, ko je

naše poslanništvo proslavljalo obletnico rojstva nove Jugoslavije. V dvorani je bilo polno izseljencev, nastopili so tudi pevci, solisti, kvarteta in pevski zbori, igral je tamburaški zbor.

To je bežna slika življenja naših izseljencev v Južni Ameriki. Ako vzamemo dobre in slabe strani njihovega življenja, lahko sklenemo, da še vedno drži stari pregovor, ki pravi: »Po vsod je lepo, doma pa najlepše«. To velja še posebno za našo domovino, kjer nas ne skrbi ali boš jutri imel delo, in tudi ne, kako boš preživel stara leta.

Metode italijanske diplomacije

(H knjigi spominov grofa Sforze)

»Jugoslavija — zgodovina in spomini«, tako se imenuje knjiga grofa Sforze, ki je izšla v začetku leta 1948 v založbi milanskega podjetja »Richardi«. Po pravici lahko rečemo, da je malokoga presenetilo dejstvo, da obravnava knjiga spominov italijanskega zunanjega ministra temo italijansko-jugoslovanskih odnosov. Politična aktivnost grofa Sforze, ene izmed centralnih figur italijanske diplomacije, je bila namreč dolga leta osredena na to, da bi uresničila načrte o italijanski nadvladi nad deli jugoslovanskega ozemlja, ki jih je imel pred očmi italijanski imperializem: Julijsko krajino, Istro, Reko in Zadrom. Linija aktivnosti grofa Sforze se je jasno začrtala pred pičlimi tremi desetletji, v času Rapalla, ko je italijanski imperializem zavladal nad Istro, Kvarnerom, Reko in Zadrom. Grof Sforza, ki je, kakor v času Rapalla na čelu italijanskega zunanjega ministrstva, sanjari zdaj in snuje načrte o rapalski repriži.

Za motto svoje knjige je vzel grof Sforza znani Mazzini-jev izrek: »Prizadevati si moramo, da bomo dobro spoznali Slovine, pa naj bodo naši prijatelji ali sovražniki«. Toda čeprav je s tem namignil, da je bila njegova politična dejavnost nasproti Jugoslaviji prežeta z Mazzinijevimi načeli, je zagovarjal grof Sforza načela, nasprotujoča tistim, ki jih je nasvetoval Mazzini: »Vam, v Italiji rojenim ljudem, je dodelil bog najbolje začrtano domovino v Evropi. Odprite šestilo postavite en krak v sredino Italije, v Parmo, drugega pa na ustje Vara, in začrtajte z njim polkrog v smeri Alp. In tista črta, ki bo padla kot zaključek polkroga na ustje Soče, bo začrtala mejo, ki vam jo je dal bog. Do te meje se govori in razume vaš jezik. Onkraj nje nimate pravice«, je govoril Mazzini. Kakor ta knjiga spominov, tako govori vsa kariera grofa Sforze o stalni težnji, da bi se mejni kamen italijanske republike pomaknil čim globlje v jugoslovanske kraje, daleč čez meje, začrtane z ustjem Soče, o kateri je Mazzini »v Italiji rojenim ljudem« rekel »onkraj nje nimate pravice«.

Italija ni imela nikoli in na nobeni podlagi pravice do tistega jugoslovanskega ozemlja, ki je postalo cilj italijanskega irendentizma. To zelo dobro ve tudi grof Sforza. Zato advokati italijanskega irendentizma v svojih zahtevah po Julijski krajini, Istri in Zadru nikoli niso uporabljali argumentov — ker jih logično sploh niso imeli — marveč so se zatekli k takšni diplomatski maniri, ki je kombinacija spletka s pritiskom vesil in impresioniranja z grožnjami, izsiljevanjem in demagogijo.

Nekateri momenti iz spominov grofa Sforze, ki osvetljujejo — čeprav tako, kakor je to želel avtor — vsaj delno pot, po kateri je prišla italijanska diplomacija do Rapalla, kakor tudi nekatera dejstva iz sedanje dejavnosti palače Chigi, v glavnem vezana na Sforzovo osebnost, so najboljše ilustracija te dvoilčne in hinavske politike.

Leto 1945: Enote jugoslovanske vojske so prinesle svobodo Trstu, nad Istro je vihrala narodna zastava. Druga svetovna vojna se je bližala zmagovitemu koncu. Mussolinijeva Italija je doživela zlom.

Grof Sforza se je iz emigracije vrnil v domovino. Rapalska pogodba — njegovo življenjsko delo — je bila v nevarnosti. In ne samo v nevarnosti: bila je raztrgana na drobne kosčke. Tiste dni je poslal grof Sforza pismo identične vsebine prezidentu ZDA Rooseveltu in predsedniku vlade Velike Britanije Churchill, da bi dokazal »pred zgodovino«, da rapalska pogodba ni bila diktat, da je bila rapalska pogodba koncesija Jugoslaviji, da se je on, grof Sforza, v Rapallu, ko se je izpostavljaval »smrtni mržnji italijanskih nacionalistov«, svojevolsko »odrekel« krajem, ki so bili Italiji zajamčeni z londonskim paktom velesil kot nagrada za izstop iz Trojne zveze z Habsburžani in Hohenzollerni v prvi svetovni vojni.

»Lahko pripomnimo«, je pisal grof Sforza, »da sem odgovoril lordu Curzonu, ko me je pred rapalsko pogodbo vprašal, ali bi mi bil po volji pritisk angleške vlade na Beograd, da bi mu bil hvaležen za prijateljske nasvete, da pa ne želim pritiska, ker je bilo tisto, kar sem predvsem hotel ustvariti v versajski pogodbi... mir pravega sporazuma med dvema sosednima narodoma. Sledovi o tem morajo biti tudi v arhivu Foreign Officea«.

Grof Sforza torej trdi, da ni zahteval od lorda Curzona nič drugega, kakor da naslovi na Beograd »prijateljski nasveti«, to se pravi, da ni privedel do Rapalla pritisk, marveč italijanska (Sforzova) velikodušnost.

V delu Sforzovih spominov, ki se nanašajo na rapalsko pogodbo, najdemo tudi nekaj brzojavk, ki so šle po črti Rim-Pariz, Rim-London. Tu najdemo tudi brzojavko grofa Sforze italijanskemu veleposlaniku v Londonu Imperialiu z dne 31. oktobra 1920, v kateri se prav govori o lordu Curzonu. Beremo to brzojavko in res ne naletimo na besedo »pritisk«. Tu je samo izraz »učinkovito priporočilo« Beogradu, ki se zahteva od lorda Curzona, čeprav je tudi to (»učinkovito priporočilo«) precej sumljivo. Grof Sforza ima tedaj najbrž prav: od lorda Curzona ni prav izrecno zahteval »pritiska«. Slučajno pa imamo v rokah knjigo raznih diplomatskih dokumentov italijanskega zunanjega ministrstva, »Libro verde«, »Zeleno knjigo«, ki jo je svojčas, leta 1921, uredil grof Sforza. Beremo isto brzojavko veleposlaniku Imperialiu z dne 31. oktobra 1920 in glej: namesto izraza »učinkovito priporočilo« (efficace raccomandazione) stoji lepo napisano »učinkovit pritisk« (efficace pressione!).

Majhna napaka grofa Sforze, ali... Sicer pa to ni bistveno. To je samo majhna ilustracija metod, ki jih uporablja grof Sforza, kadar je treba oviti rapalsko pogodbo s sijem »velikodušnosti« in jo prikazati kot dozdavno sankcioniranje italijanskih »nacionalnih pravic«.

V Sforzovih spominih pa vendar ni korespondence med uglednimi italijanskimi osebnostmi ter predstavniki francoske in angleške vlade, ki bi lahko bila posebno zanimiva. Tu manjkajo namreč prav tisti dokumenti, ki najočitneje in najbolj otipljivo govorijo o metodah rapalske politike. Manjka na primer poročilo italijanskega veleposlanika Imperialia z dne 4.

novembra 1920, v kateri sporoča, da mu je Lloyd George rekel, da sta z lordom Curzonom odločno nastopila v Beogradu in zahtevala jugoslovansko privolitve v italijanske zahteve z grožnjo, da bo sicer Italija dobila tudi Dalmacijo v smislu Londonskega pakta. O mnogih podobnih poročilih o stališču francoske vlade in njenega predsednika Milleranda ni duha ne sluha («če se ne sporazumemo», nas opominja francoski zunanji minister, «bo dobila Italija proste roke za razpolaganje z ozemljem, ki ji je bilo pripoznano z londonskim sporazumom»), je govoril Trumbić, takratni zunanji minister, nekaj dni preden je bila podpisana rapalska pogodba. In naposled manjkajo tudi Sforzove besede o samem Rapallu, naslovljene na Trumbića: «Ne smete pozabljati, da imamo okupacijo ozemlja, ki so nam ga obljubile Rusija, Anglija in Francija z londonskim paktom, in sicer zakonito okupacijo, brez slehernega roka... Ne pričravam, da bi morala Italija tudi ob dolgotrajni potrpežljivosti naposled ukrepati na svojo roko. Vsekakor je to zadnjičkrat, da se skušamo sporazumeti z vami».

Celo sama ta, čedalje pogostejša in pospešena Sforzova korespondenca z veleposlanikoma v Londonu in Parizu, govori, da so bile zapletene v kombinacijo z Rapallom tudi velesile. Razen tega — naj je Sforza še tako spretno izbral te dokumente za svojo knjigo, vendar navsezadnje govore o pritisku. Kaj pomenijo le-te Imperialistijeve besede v Sforzi poslani brzojavki z dne 28. junija 1920: «Lorda Curzona sem obvestil, da verujem, da bi v morebitnih razgovorih z gospodom Trumbićem uporabil tak način govora, ki slednjega ne bi ohrabril, da bi vztrajal pri zahtevah, ki jih je doslej postavil?» Ali: «Gospod Millerand, ki je pokazal, da je dobro obveščen, ker je takoj govoril o Snežniku, mi je odgovoril, da je brzojavil v Beogradu v smislu, kakor smo želeli mi». (Iz poročila italijanskega veleposlanika v Parizu Sforzi 22. septembra 1920.) Ali: «Izražam vam svoje osebno zaupanje in upanje, da bo mogla vaša visoka avtoriteta na učinkovit način intervenirati v Beogradu». (Iz brzojavke Giolittija, takratnega predsednika italijanske vlade Lloyd Georgeu). In temu podobno.

Ni treba poudarjati, da se vse to ne ujemna s Sforzovim pismom Rooseveltu in Churchillu z dne 12. marca 1945, v katerem skuša rehabilitirati rapalsko pogodbo (ko si prizadeva prikriti z izrazem «priateljski nasveti» najbolj grob pritisk veselil v skladu z Londonskim paktom).

Danes, trideset let po Rapallu, skuša italijanska diplomacija z grofom Sforzom na čelu z enakimi sredstvi doseči isti smoter.

Letos konec maja je poročal grof Sforza v italijanskem Senatu in pri tem rekel: «Tisto, kar zahtevamo zdaj po diplomatski poti, je, da bi anglo-ameriško-francoska stran vztrajala pri beograjski vladi na italijanskem značaju cone B in na tem, da ne bi več zavračevali sklenitve popolnega in zakonitega sporazuma».

Metode italijanske politike se, kakor vidimo, niso spremenile. Pač pa so se spremenile mnoge druge stvari. Za zdaj bomo omenili najvažnejšo: grof Sforza in italijanska diplomacija nimata več pred seboj Jugoslavije rapalske dobe, marveč novo Jugoslavijo.

«... Priateljstvo z Italijo... je lahko za Beograd dragoceno», je izjavil grof Sforza 8. aprila 1950 v milanskem institutu za proučevanje mednarodnih vprašanj. Ali bi mogli za metodo impresioniranja, ki jo uporablja italijanska diplomacija, posebej grof Sforza, izbrati boljši primer? Zadovoljite naše (imperialistične) zahteve po delih našega ozemlja, pa si boste pridobili našo naklonjenost — to je smisel Sforzovih besed in pravo lice politike izsiljevanja.

«To ni nasvet, marveč globoko prepričanje človeka, ki je posvetil življenje pobotanju svoje domovine s sosednimi narodi», je dopolnil Sforza svojo misel. Ali govori zgodovina (pa tudi sedanost) o odkritosrčnem prizadevanju grofa Sforze, da bi pripomogel k ureditvi spornih vprašanj z Jugoslavijo ali pa o hinavski dvolični politiki zaslepljevanja?

Začnimo pri Rapallu.

«Jugoslovani so se začeli», piše Sforza o rapalskih pogajanjih, «žilavo upirati; bilo jim je težko odstopiti pol milijona slovencev in Hrvatov na italijanski strani Alp; diskusija je došla neke noči dramatično napetost, kakršne so redke na se-

stankih take vrste. Očital sem jim, da jih v izpolnjevanju visoke politične dolžnosti ne krasi enaka hrabrost, kakršno je njihovo ljudstvo pokazalo v vojni. Vi veste, sem jim rekel, da je pogodba, ki vam jo ponujamo skupaj z obsežnim diplomatskim sporazumom, za vas sprejemljiva, pa se bojite zagriženih nacionalistov Beograda in Zagreba, a jaz? Mar nisem v službi Italije in miru pripravljen izpostaviti se nepriljubljenosti in mržnji? Rečem samot: če se boste vrnili v Beograd brez podpisa, vas bo pekla vest. Znano je, kakšen je bil konec te komedije «vztrajnega odpora». Predstavniki Jugoslavije so podpisali rapalsko kapitulacijo: 600.000 Jugoslovancev so žrtvovali na oltar italijanskega imperializma.

«Vedno sem hotel, da bodi vsaka naša prednost dosežena ob prosti privolitvi Jugoslovancev. Na Vesničev in Trumbičev odpor bolj ali manj zaradi ene same doline, sem jim rekel. Če se bomo sporazumeli tudi v tem, bodite prepričani, da kljub naši vojaški premoči ne bomo uporabili ne pritiska, ne nasilja; če se ne boste sporazumeli z nami, bom kratko in malo objavil svetu, kje so naše meje; morda se bo svet začudil, da ne bom izkoristil obveznosti, ki jih vi ne priznavate, kakor je londonski pakt iz leta 1915, ki pa nalaga Londonu in Parizu obveznosti nasproti nam... Prepričan sem, da boste naposled razumeli, kako zelo je sporazum med našima dvema državama koristen tudi za vas... Jugoslovanski delegati so čutili našo odkritosrčnost: nobena pogodba v začetku povojnega obdobja ni bila tako pristrana in lojalna kakor rapalska pogodba...»

S temi besedami je Sforza označil pot do rapalske pogodbe in samo rapalsko pogodbo, ki jo je označila zgodovina kot roparsko in nasilniško vsiljevanje tuje volje nekemu narodu, po pravici močnejšega.

Ceprav je bil grof Sforza v času Rapalla star blizu 60 let, zdaj pa se bliža osemdesetemu letu, se ni v svojih diplomatskih manirah spremenil niti za las. Leta 1919. je izjavil v intervjuju René Branelainu v pariški ilustrirani reviji «France illustration»: «Brezpogojno je potrebno, da so italijanski in jugoslovanski narodi prijatelji. Če se ne bodo medsebojno poznali, če bo vsak izmed njih obsodil, da bo kakor koli vlekel svinčeno kroglo, ki jo bo privezal sebi na nogo. Po mojem mnenju bosta Italija in Jugoslavija s svojim sodelovanjem prijetno presenetili svet tistega dne, ko bo Trst vrnjen Italiji».

Vzemimo njegov znameniti aprilski govor v Milanu in citirajmo:

«(Z lojalnim sporazumom) bi pridobila Jugoslavija neprijetno več kakor mi na ugledu, mednarodnem vplivu in avtoriteti. Nihče ne more zanikati, da je, medtem ko je za določitev italijanskega ozemlja vzet izključno etnični značaj, za Jugoslavijo vzet etnični kriterij z drugačnimi kombinacijami, ki so privedle do priključitve k sosedni federativni republiki italijanskih mest, ki so bila tisoč let biser Italije, zdaj pa so postala simbol toge in žalosti... Srečni bomo, če bo imela Jugoslavija skupaj z nami čast nuditi svetu zgled širokega gledanja na stvari, ki ga bo Evropa jutri občudovala. Če bo jugoslovanska vlada daljnovidna, bo sprevidela, da se njene koristi ujemajo z našimi. Kar se tiče nas, smo pripravljeni na vsak sporazum, razen tistega, ki bi zadel našo nacionalno čast, razen tistega, ki bi še enkrat žalil naša najgloblja čustva in še bolj zavlekel sklenitev potrebnega sporazuma».

Kakor vidimo, se nanaša vsaka druga beseda grofa Sforze bodisi na «odkritosrčnost» Italije, bodisi na njene «svete pravice», ali «koristi», ki bi jih imela Jugoslavija, če bi se odločila za «sporazum» z Italijo.

Jugoslavija je bila in je še vedno za neposredni sporazum z Italijo. To je znano slehernemu. To zelo dobro vedo tudi v palači Chigi. Kdo je potemtakem kriv, da spor zaradi STO — pomembno vprašanje v italijansko-jugoslovanskih odnosih — še vedno čaka na poravnavo?

Ena sama zgodovinska rapalska novembrska noč — tako nekako pravi Sforza — je dala Italiji kopneno mejo, ki je zemljepisno popolnejša kakor pod rimskim cesarstvom, vso Istro, Zader, Lošinj, Cres, privilegije za Italijane v Dalmaciji, odtrgala je Reko od države, ki ji pripada, da bi jo Italija z D'Annunzijevo pustolovščino popolnoma pridobila. Tista noč je bila življenjski debut grofa Sforze. Grof Sforza se tej meji še zdaj ni odrekel. Sforza še zdaj sporoča iz italijanskega Sena-

ta: »Naj vedo ljudje tu in na obalah Kvarnera, da mi vemo, katere so naše nacionalne dolžnosti in da ne bomo nikoli pozabili nanje«.

To ni pot k sporazumu. To je težnja za rapalsko reprizo. To je — da uporabimo pravi izraz — slepilo. Slepilo grofa Sforze in italijanske diplomacije. Nova Jugoslavija je imuna proti injekcijam, ki so jih vbrizgavali stari, karadjordjevski Jugoslaviji in Vesničevi vladai. Eritišk, grožnje, hinavščina, impresioniranje — to sodi v arzenal diplomatskega orožja, ki je postalo, naperjeno proti sedanji Jugoslaviji, skrhano in neukinkovito. Z Jugoslavijo se lahko zdaj razgovarjajo in pogajajo samo na enakopravni podlagi, z realnim obravnavanjem stanja

na Svobodnem tržiškem ozemlju. To je pot k sporazumu, k ureditvi tržiškega vprašanja.

Dokler pa bo italijanska diplomacija uporabljala manire, ki smo jih nekoliko osvetlili, dokler bodo prevladoval imperialistične iluzije v določanju njene politike nasproti naši državi, dotlej bo Italija direktno otežkočala resnični sporazum, ki bi bil v interesu obeh sosednih držav in ki bi pripomogel k okrepitvi miru.

To bi moralo biti očitno tudi grofu Sforzi, ki pravi, da je njegovo življenjsko delo »pobotanje svoje domovine s sosednimi narodi«.

Ranko Petković

KAKO SO FAŠISTI UNIČEVALI SLOVENSKO GOSPODARSTVO

V zvezi z nedavnim protestnim zborovanjem, na katerem so naši javni delavci zahtevali povračilo škode za uničeno slovensko imovino, bo našo javnost in menda tudi Zavezniško vojaško upravo gotovo zanimal podroben opis usode enega najstarejših slovenskih gospodarskih društev v Trstu. Ob tem primeru bo postalo vsakomur še bolj jasno, da je današnje stališče ZVU nevzdržno s pravnega, moralnega in političnega vidika.

Obrtniško društvo v Barkovljah je bilo ustanovljeno l. 1882. Leta 1897 je kupilo na Miramarski cesti posestvo na parcelah zemlj. vložka 139 in 140 s skupno površino 1318 kv.m; na tem prostoru je bila tudi hiša s hišno številko 182, 183, v kateri sta bila društvena gostilna in dvorana. Poleg sedeža Obrtniškega društva so bili tu tudi prostori drugih slovenskih ustanov, kakor Prosvetnega društva »Adrija«, Hranilnice in posojilnice in »Sokola«.

Društvo je pod Italijo doletela enaka usoda kakor ostale slovenske ustanove. Ze l. 1921 v decembru je prišlek Giunta z drugim pritencem zažgal dvorano. L. 1925 je društvo sezidalo novo dvorano, ki stoji še danes. Prosvetno društvo, ki je imelo tu svoje prostore je bilo razpuščeno l. 1927, medtem ko je Obrtniško društvo delovalo samo s svojo gostilno do avgusta 1934.

Dne 18. avgusta 1934 sta k predsedniku prišla po informacije komisar tržiške kvesture (policije) Cagliari in brigadir barkovljskih karabinjerjev Predsednik jima je pojasnil namene društva. Podpiralo je domače vinogradništvo, kupovalc vino neposredno pri vinogradnikih, pri lastnih članih kakor tudi v Istri, na Krasu in na Vipavskem; skrbelo je tudi za strokovno izobrazbo svojih članov. Predsednik jima je tudi pojasnil, da obstoji društvo že nad 50 let in da so bila njegova pravila potrjena v smislu italijanskih zakonov.

Dne 21. avgusta 1934 je sočinja po posredovanju notarja Spadona izročila društvu obnovljena in potrjena pravila. Njegovo razmerje do oblasti je bilo torej popolnoma urejeno. Doslej se policija nikdar ni pritožila zaradi njegovega delovanja; plačevalo je redno davke in vse pristojbine, tako da ni bilo nobenega zakonito utemeljenega razloga za postopanje proti njemu.

Dne 25. avgusta 1934 sta se zopet pojavila komisar Cagliari in karabinjerski brigadir, to da tokrat sta imela v rokah ukaz tržiškega kvestorja (policijskega ravnatelja), po katerem se je morala gostilna zapreti. Komisar ni navedel nikakršnih razlogov, iz katerih mu je bila gostilna zaprta. Na prošnjo društva je advokat Pirri, predsednik Pokrajinske strokovne zveze, dognal na prefekturi, da je bil upravni odbor razpuščen iz političnih razlogov in da društvo dobi komisarja.

Dne 5. septembra je dr. Tullio Botteri društvu sporočil, da je bil 31. avgusta imenovan za komisarja Obrtniškega društva ter je zahteval, da mu razpuščen odbor pripravi vse račune.

Predsednik Obrtniškega društva se je odpravil na pot v

Rim, da bi posredoval pri ministrstvu za združništvo. V imenu 60 članov je pri ministrstvu protestiral proti imenovanju komisarja, češ da pomeni to dejansko uničenje društva in vsega njegovega premoženja. Ker že oblastva ne morejo trpeti delovanja niti slovenskih gospodarskih in strokovnih organizacij, potem je bolje, da društvo kar razpustijo in da se premoženje po pravih razdeli med člane. Na ministrstvu so mu obljubili, da bodo zadevo proučili in poslali odgovor v Trst. Odgovora seveda ni bilo in komisar je med tem časom »gospodarila«, kakor so gospodarili poprej njegovi tovariši pri drugih slovenskih gospodarskih ustanovah, predvsem pri kreditnih zavodih in posojilnicah. Vino in inventar je prodal na dražbi za sramotno nizko ceno. Hišo, dvorano in vrt z igriščem so prodali za 90.000 lir!

Marca meseca l. 1935 so pre naredili zakon o društvenih ustanovah in mu dali retroaktivno moč, to se pravi veljaven je bil tudi za nazaj. Komisar je na podlagi tega zakona pripravil druga pravila, po katerih bi se delež članov povišal od 40 na 100 lir. Po novih pravilih ne bi člani imeli pravice do dividende in v primeru razpusta niti do povračila čeleža. Za naše razmere so bila pravila neizvedljiva. Društvo je bilo nato razpuščeno in 13. junija 1937 so bili članom izplačani deleži po 40 lir v skupnem znesku 6.640 lir.

Skodo, ki je bila s tem prizadeta članom in vsemu slovenskemu gospodarstvu bomo laže precenili, ako upoštevamo naslednja dejstva:

Hišo je društvo kupilo l. 1897 za 40.000 goldinarjev. Za novo veliko dvorano je l. 1925 potrošilo 125.000 lir. Za ureditev modernega igrišča za balincanje je l. 1933 izdalo 6.000 lir.

Na dražbi je komisar prodal 34 hl vina in ves inventar, ki je sestajal v glavnem iz: 40 hrastovih sodov (skupno 100 hl), 40 miz, 150 stolov, velike železne blagajne, vinske črpalke, točilnice, kuhinjskega pohištva, 60 namiznih prtov, 200 krožnikov in pribora za 200 oseb, 40 krogel za balincanje itd.

Za vse to premoženje so člani prejeli 6.640 lir!

Po zlomu fašizma so člani 2. maja 1945 zopet zasedli svoje prostore in zapodili Nemce. Društvo je naglo popravilo, kar se je dalo; obnovili so malo dvorano in za vse skupno potrošili takratnih 60.000 lir. V trenutku ko so se društveniki pripravili, da za silo preuredijo veliko klet za predstave in ko so osnažili in pobelili gornje prostore, jih je nova oblast — po odhodu jugoslovanske vojske — vrgla na cesto v teku 48 ur. Zdaj je velika dvorana prazna in spočnje prostore menda uporablja policija za skladišče.

»Pravno«, t. j. po fašističnih zakonih in policijskih ukrepih ki so še vedno v veljavi tudi pod ZVU, je lastnik premoženja Obrtniškega društva »Asilo Rittmeyer«, kateremu je komisar postavljen po fašističnih oblastvih, »prodal« premoženje obrtniškega društva za smešno ceno.

(Iz »Gospodarstva«)